

PARTIZANSKI MITING

Rekonstrukcija s plesom povezanega dogodka iz časa 2. svetovne vojne

MALČI MOŽINA IN BOJAN KNIFIC

Kulturno umetniško društvo Triglav z istoimensko folklorno skupino iz Slovenskega Javornika, tako kot večina drugih delujočih folklornih skupin na Slovenskem, vsako leto znova išče nove vsebine in teme, v okviru katerih bi plesalci na odru predstavljali plesno izročilo. Ker se nam je zazdelo, da bi dosedanje vsebinske koncepte z resno zastavljenim projektom, ki prinaša nove izzive, lahko presegli, smo se odločili, da se najprej z raziskavo, potem pa še z odrsko interpretacijo lotimo plesne zabave v času, ki je manj odmaknjen od sodobnosti, v njem pa se prav tako kot v obdobjih, ki se jih sicer lotevamo, odraža naše plesno, pevsko in inštrumentalno glasbeno ter drugo izročilo. Lotili smo se projekta, ki smo ga preprosto poimenovali z izrazom, ki je bil tudi sicer pri označevanju tega dogodka v navadi, torej miting.

Prva resna razmišljanja, v kakšen projekt se podati in kako se ga lotiti, so se začela pomladi leta 2006, takoj po območnem srečanju, ideja sama pa je bila nekaj let starejša. Zastavili smo si cilj, naredili okvirni časovni načrt in v zgodnjem poletju začeli gradivo o poteku mitingov na slovenskem ozemlju iskati v knjižnicah in na terenu, med še živečimi udeleženci narodnoosvobodilne vojne. V pisnih virih in literaturi smo našli kar nekaj koristnih opisov in omemb mitingov, ki so na Slovenskem potekali med drugo svetovno vojno in v letih po njej, razočarani pa smo bili, ko smo odšli do starejših ljudi¹ in jih o mitingih spraševali. Vsaj tisti, s katerimi smo se pogovarjali v začetku, so nam zatrjevali, da je bilo življenje med drugo svetovno vojno in takoj po njej trdo in neizprosno in da v tem času kaj dosti podatkov povezanih s plesom ne bomo našli. Po začetnem navdušenju smo tako doživeli prvi hladni tuš in skoraj bi si priznali, da smo zakorakali v napačno smer - v ljubiteljsko raziskovanje, ki je bilo sicer zanimivo, prineslo pa ni rezultatov, kakršnih smo si želeli. A ustavili se nismo. Še naprej smo zbirali literaturo, ogledali smo si zbirko v muzeju novejšje zgodovine in izvedeli smo za več oseb, ki so pri pripravi mitingov sodelovali. Z opisi sta nam pomagali zlasti dve: prva je bila Ivanka Mežan, upokojena slovenska igralka, ki je med vojno sodelovala v gledališču na osvobojenem ozemlju in z Marijo Stare, upokojeno učiteljico, ki je drugo polovico vojne delovala v ljubiteljski kulturni skupini in sodelovala pri pripravi številnih mitingov. Odločili smo se, da bomo

miting predstavili v okviru osem do deset minut dolge odrske postavitve, vanjo pa smo vključili nekaj utrinkov s prireditve in nekaj s plesne zabave, ki se je po mitingih ponekod razvila.

O MITINGIH NA SPLOŠNO

Mitingi predstavljajo obliko shoda z agitacijsko-propagandnimi cilji. Pripravljali so jih praviloma na prostem, z njimi pa so organizatorji skušali širiti ideje narodnoosvobodilnega boja in socialne revolucije ter pridobivati ljudi za pomoč v partizanski vojski. Bili so dveh vrst in sicer mitingi, namenjeni partizanski vojski in mitingi namenjeni civilnemu prebivalstvu. Udeleženci, zlasti tistih mitingov, ki so jih pripravljali za civilno prebivalstvo, so cenili predvsem njegovo družabno vlogo, ki se je izražala v obliki zabave po prireditvi. Mitinge so pripravljali tam, kjer so bili ljudje najmanj odporni proti sovražnikovi propagandi, pripravljavci pa so se tudi zavedali dvojnega pomena mitinga (vzgoja in zabava) ter zato za pripravo izbirali primerne kraje in čase (Stanonik 1993: 162). Prostori so bili zelo različni, odvisno od tega, komu so bili mitingi namenjeni in kakšne so bile razmere. Pogosto so bili na prostem, pod kozolci in na skednjih. Rjuhe, blago iz padalske svile in posteljna pregrinjala so uporabili zato, da so odru dali slovesen značaj ter prižgali bakle, če so ga pripravljali zvečer in niso bili v neposredni nevarnosti. Prizorišču so dodali zastave, po 2. svetovni vojni pa je bila kot obvezen scenski dodatek Titova slika.

Izraz miting izhaja iz angleške besede meeting - srečanje. Mitingi so prinašali med borce in ostale udeležence novice o vojaških in političnih dogodkih doma in na tujem, na družabnih srečanjih pa so se utrjevale vezi tovarštva med borci samimi in zavest odgovornosti in zaupanja med njimi in civilnim prebivalstvom. Improvizacija, ki je narekovala potek mitingov, je pravzaprav omogočala, da so bili nastopajoči na improviziranih odrih v tesnem stiku z občinstvom. Do veljave in javnega nastopa so prišli tudi domači bolj ali manj nadarjeni mimiki, šaljivci, igralci, pevci, verzifikatorji ipd. na odrih so odmevali krajevni pozitivni ali negativni dogodki, kar je te prireditve ljudem

Interpretacija partizanskega mitinga s Folklorno skupino Triglav iz Slovenskega Javornika. Oder za nastopajoče z godci. (Foto: Janez Eržen, Slovenski Javornik, december 2006.)

¹ Kot prvega, za katerega smo menili, da nam bo dal najboljše podatke, saj je odločilno vplival na razvoj bojevanja na jeseniškem ozemlju, smo intervjuvali Franca Konoblija - Slovenka; kmalu za njim še dve Jeseničanki, ki bivaata v domu upokojencev na Jesenicah.

Interpretacija partizanskega mitinga s Folklorno skupino Triglav iz Slovenskega Javornika. V ospredju plesna skupina, ki je na mitingu nastopala.

(Foto: Janez Eržen, Slovenski Javornik, december 2006.)

še bolj približalo. Večinoma se je na mitingih prepletalo prijetno s koristnim, to pa je ostalo v spominu ljudi, ki so jih sprejeli za svoje in se jih še danes radi spominjajo (Stanonik 1980: 265).

Programi so bili na mitingih različni, pravzaprav so programe predstavljale nekakšne lepljenke. Poleg uvodnega političnega nagovora so jih sestavljale raznovrstne točke, med njimi recitacije, deklamacije, petje posameznikov oz. zborov, šaljivi prizori, igre, enodejanke, skeči ipd.. Izvedba je bila dokaj improvizirana, v negativnem pomenu pa jo je zaznamovalo pomanjkanje primernih besedil in usposobljenih izvajalcev, poleg tega pa je bila tudi zbravnost gledalcev in izvajalcev dokaj skromna, primerna seveda vojnim razmeram (Stanonik 1993: 163)².

Kot je povedala Marija Stare, je imela vsaka brigada svojo kulturniško skupino. Ker na Gorenjskem brigad ni bilo in je bilo bojevanje bolj gverilsko kot drugje, so bili tudi mitingi drugačni kot npr. na Primorskem ali Notranjskem. Spominja se, da so na mitingih radi recitirali pesmi Bora, Kajuha, tudi Prešerna in pogosto igrali tudi skeče. Če so miting pripravljali med ljudmi, so nastopali tudi otroci, ki so deklamirali in zapeli kakšno pesem. Pri nagovorih je šlo predvsem za razširjanje ideje narodnoosvobodilnega boja, za osveščanje ljudi, zato so bile celotne vsebine podrejene seznanjanju ljudi s takratnimi idejami. Marija Stare se še posebno dobro spominja tako imenovanega zvočnega tednika, v katerem so na znane melodije (ljudskih pesmi ali tedaj znanih popevk) sestavljali različna, tedaj aktualna besedila. Zvočni tedniki, ki so pravzaprav predstavljali peta poročila oz. pete novice, so sestavljali sproti pred vsakim mitingom in v njih poskušali nazorno predstaviti ideje, ki so jim sledili. Ljudje so na mitingih vzklikali parole, kot npr.: "Živela svoboda!" ali "Živela OF!", kasneje tudi "Živel Tito!" in "Mi smo Titovi, Tito je naš!"

² Mitingi so prebivalstvu krajev, ki so bili v dosegu partizanskih enot, prinašali zaupanje v zmago nad fašizmom. Poleg pesmi in recitacij, ki so trkale na zavest obiskovalcev, so te prireditve večkrat poživljali smešni igralski skeči in parodije, kasneje pa tudi prave gledališke predstave (Rupena-Osolnik 1997: 44), s tem pa so bile pomembne tudi zaradi kulturnega poslanstva.

Po kulturnem molku, ki so ga uvedli okupatorji takoj ob prihodu, so se leta 1942 umetniki in intelektualci odkrito uprli fašističnemu in nacističnemu terorju. In prav partizanski mitingi so bili najbolj množične prireditve, ki so povezovale civilno prebivalstvo in borce vojaških enot, sprožali pa so tudi največ glasbene ustvarjalnosti in poustvarjalnosti v času narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem (Križnar in Stanonik 1980: 255). Značilno je bilo, da so se pevcem na odru, ki so izvajali partizanske pesmi, pridružili tudi drugi udeleženci mitinga, so torej pesem peli prav vsi sodelujoči (Križnar in Stanonik 1980: 258). Če so pripravljali miting za civilno prebivalstvo, so na njem pogosto nastopali tudi domačini, ki so na odru zapeli kakšno pesem, ki so jo sicer znali. Med pesmimi, ki so jih naši sogovorniki najpogosteje omenjali so bile: Nabrusimo kose, Le vkup, le vkup uboga gmajna, Kosec koso brusi, Bratje, le k soncu svobodi, Na oknu glej obrazek bel, Hej, brigade, Šivala je dekllica zvezdo, sicer pa so peli tudi splošno razširjene ljudske pesmi in priredbe besedil na tedaj znane melodije. Kot je povedal Franc Konobelj, so na melodijo pesmi Lili Marlen priredili besedilo:

*Tam na Gorenjskem strojnice pojo,
nemškem soldatom pri srcu je hudo.*

*Ne boš več v rajhu delal dren,
za to dobil boš križ lesen.*

//: Na grob Lili Marlen. ://

*Na gozdu na straži mlad stoji soldat,
pridejo pastirčki, ga stisnejo za vrat.*

*Ne boš več v rajhu delal dren,
za to dobil boš križ lesen.*

//: Na grob Lili Marlen. ://

Pomembno delo za ohranjanje narodne zavesti in uporniškega duha Slovencev so med drugo svetovno vojno opravile ženske, ki so se udejele v kulturi in prosveti (Osolnik 1997: 5). Še zlasti po letu 1943, ko je prišlo v partizane veliko število kulturnih ustvarjalcev in umetnikov, so v večjih vojaških enotah ustanovljali front-

Interpretacija partizanskega mitinga s Folklorno skupino Triglav iz Slovenskega Javornika. Gledalci na mitingu, ki se nastopu godca pridružijo s petjem.

(Foto: Janez Eržen, Slovenski Javornik, december 2006.)

Interpretacija partizanskega mitinga s Folklorno skupino Triglav iz Slovenskega Javornika.

Uradnemu programu sledi plesna zabava.

(Foto: Janez Eržen, Slovenski Javornik, december 2006.)

na gledališča in kulturniške skupine, v katerih so sodelovale tudi ženske - gledališke, operne in baletne umetnice. Na osvobojenem ozemlju so tako tudi sredi vojne vihre prirejali glasbene in gledališke predstave (Osolnik 1997: 6).³

Boj med drugo svetovno vojno ni potekal le z orožjem, temveč tudi s kulturnim delovanjem, znotraj katerega so pesniki, pisatelji, glasbeniki, dramski igralci, operni pevci, likovniki, tiskarji in prosvetni delavci razširjali idejo po svobodni domovini. Umetniki ustvarjalci so delovali v okupirani Ljubljani, v partizanskih bojnih enotah, kulturnih skupinah na osvobojenem ozemlju, v zaporih in v narodnem gledališču, ki je bilo ustanovljeno leta 1944 v Črnomlju (Konjajev 1997: 17). Poleg solističnega petja, ki je bilo na proslavah splošno uveljavljeno, se je oblikovalo tudi obsežno zborovsko petje. Mnogi zbori so nastali spontano znotraj vojaških enot, glasbeniki pa so kasneje ustanavljali otroške, dekliške, ženske in moške zборе, ki so jih vodili in za njih pisali tudi skladbe (Konjajev 1997: 18). Peli so v različnih krajih Slovenije, v brigadah, na mitingih, na slavnostnih akademijah, bolnikom in ranjencem v bolnišnicah ipd. (Konjajev 1997: 19). Umetniki med narodnoosvobodilnim bojem niso bili v boljšem položaju kot borci, saj so ravno tako morali prenašati sovražnikove ofenzive, vremenske neugodnosti, lakoto ipd., ob počitkih pa je bila njihova naloga, da so skrbeli za moralo borcev in za njihovo dobro počutje (Konjajev 1997: 19).

Na osvobojenem ozemlju so za kulturne delavce potekali tudi posebni tečaji, v katerih so se ljudje naučili plesa (tako imenovanega "narodnega" in karakternega), pantomime, recitacij, dramske igre ipd. ter potem nastopali na mitingih (Mežan 1997: 31-32). Tečajniki so se učili zborovskega petja, solo petja, dramske umetnosti, izgovorjave, podajanja recitalov, dramskih vlog in plesa (Vidmar-Suhi 1997: 34). S programom, ki so ga kulturni

ustvarjalci pripravili, so potem nastopali v različnih krajih. Pred nastopom so se vsi nastopajoči zbrali za odrom (med njimi se Zdenka Bajec spominja tudi slikarja Jakca, ki je portretiral guvernike na odru), potem pa nastopali z igro, petjem in recitacijo (Bajec 1997: 36).

Kulturniška skupina XIV. divizije je pripravljala številne mitinge na Dolenjskem, Notranjskem in v Loški dolini, in sicer med civilnim prebivalstvom in v partizanih. Navadno so jih začeli s političnim govorom, vezanim na aktualno situacijo, sledile so recitacije in pesmi, solistične baletne plesne točke ob spremljavi harmonike, potem pa še prepevanje partizanskih pesmi in samostojne harmonikarske točke (Hreščak-Bebler 1997: 38). Štefan Suhi, kulturni delavec, ki je bil dejaven že v predvojnem času, se je partizanom pridružil spomladi leta 1942. Pomagal je pripraviti vrsto kulturnopolitičnih prireditev, znotraj njih pa skrbel predvsem za ples. Kot je sam dejal, se je pri prvi proslavi odločil za "narodni melos" in v pičlih treh dneh (program so vadili čez dan, največ pa v večernih urah) pripravil "malo suito na pesmi, kot so: Vsi so prihajali, Ko so fantje proti vasi šli ipd." (Suhi 1997: 41). V okviru Slovenskega narodnega gledališča je na osvobojenem ozemlju vodil folklorno skupino, ples in vaje z orožjem, in sicer pomladi 1944. "Najpomembnejša je bila vsekakor plesna groteska ob spremljavi harmonikarja Janeza Kuharja, ki se je navezovala na atentat na Hitlerja v Reichstagu." (Suhi 1997: 42). Plesna skupina, ki jo je vodil Suhi, je naštudirala tudi belokranjske in koroške plese (Visoki rej) in razne plese drugih narodov (npr. češke, ruske). Kot se spominja, je vse plese na harmoniki spremljal Janez Kuhar, pripravljeno pa so imeli tudi glasbeno-plesni večer, ki so ga poimenovali Pomlad prihaja (Suhi 1997: 43).

O plesih na mitingih v literaturi ni veliko govora, udeleženci mitingov pa so med plesi, ki so jih plesali, najpogosteje omenjali valček in polko, pogosto tudi rašplo (zlasti na mitingih, ki so bili po vojni), plesali pa so tudi tango, angleški valček, fokstrot, še posebno radi povštertanc, ob katerem je, kot je zatrnila Marija Stare, zaradi poljubov prihajalo tudi do ljubosumja in nevoščljivosti. V Beli krajini so plesali tudi kola (npr. seljančico), še zlasti, če je na mitingu nastopala tamburaška skupina. Delovale so tudi posebne plesno-baletne skupine, ki so predstavljale ples na odru. Kot pravi Marija Stare, so plesali, če je bil le mir in ni bilo hajke. Člani kulturniške skupine so zaplesali tudi na polju; ko so iz ene vasi odhajali v drugo, je njihov godec (harmonikar) vzel inštrument v roke in zaigral. V vsaki brigadi je bil kdo, ki je znal igrati harmoniko (bodisi na klavirsko ali pa diatonično), citre, kitaro ali bas, na osvobojenem ozemlju pa so bile organizirane tudi večje godčevske skupine, celo pihalne godbe. Ob različnih priložnostih je kdo, ki je znal, zaigral na orglice. Tu pa tam se je našel gramofon, ki so ga "navijali" in ob poslušanju zvokov, ki jih je oddajal, tudi plesali. Marija Stare se spominja plošče Soča voda je šumela.

Z razmahom partizanskega gibanja na Gorenjskem v letu 1943 so partizani vse pogosteje tudi javno prihajali v vasi

3 V Dobrničju na Dolenjskem je bilo leta 1943 ustanovljena Slovenska protifašistična ženska zveza (SPZS). Ob ustanovitvi so organizatorji pripravili kulturni program, v katerem so uprizorili Klopčičevo igro Mati, recitali Kajuhovo pesem Sini moji, fantje moji zlati, nastopil je pevski tercet in plesalka. Skoraj vsi nastopajoči so bili člani ljubljanske Drame in Opere, prireditev pa je potekala v noči s 16. na 17. oktober leta 1943. Zaključila se je s petjem partizanskih in narodnih pesmi (Šali, ur. 1997: 4).

in tam sami, še pogosteje pa v sodelovanju z vaščani, pripravljali mitinge. Ljudje so sami pisali pesmi in sestavljali skeče ter s pripravo prireditev praznovali razne obletnice: obletnico ustanovitve Osvobodilne fronte, Prešernov dan, 8. marec ipd. (Križnar 1997: 72). V okolici Kroke se delovale partizanske šole, a le v času, ko so razmere to dopuščale. Kot popisuje Ivka Križnar, so v drugi polovici leta 1944 domobranci iz postojank Kamna gorica in Brezje vse pogosteje vpadali v njihovo napol osvobojeno ozemlje, s tem rušili utečeno življenje in onemogočali kulturno in vzgojno delovanje partizanov in njihovih somišljenikov (Križnar 1997: 72). Središče kulturno-prosvetnega dela na tem delu Gorenjske je tedaj predstavljala Kropa, kjer so bili ljudje tudi v enem dnevu zmožni pripraviti dober miting ali spominski dan. Na taki prireditvi je vedno nastopil pevski zbor, recitatorji in govornik. Izvajali so kratke skeče, ki so udeležencem dajali up in pogum. "Velikokrat pa sem premišljevala, kako si mogel dan po tem, ko smo v boju izgubili sorodnika, soseda ali dobrega tovariša, nastopati na mitingu, recitirati in peti in po mitingu celo zaplesati." (Križnar 1997: 73). A tako je bilo.

In prav krepitev "duha" je bila pomembna v času narodnoosvobodilnega boja, saj je od udeležencev zahteval ogromno psihičnih in fizičnih naporov. Tudi pesem in ples sta pri tem pomagala, saj sta ljudi med seboj povezovala (Koturović in Marinković 1981: 28). V Beli krajini je tako po drugi svetovni vojni nastalo slovensko partizansko kolo, ki so ga plesali predvsem na partizanskih srečanjih - mitingih. V delu Polka je ukazana so objavljene tri variante plesa, zapisane vse v eni vasi (Ramovš 1995: 157), kar priča, da je bilo to kolo tedaj kar precej živo.

O OBLAČENJU

VPOGLED V OBDOBJE MED OBEMA VOJNAMA

Po prvi svetovni vojni se je linija ženskega telesa poskušala čim bolj približati moški. Taka ideja je bila sicer že plod razvoja mode v 19. stoletju, v dvajsetih letih 20. stoletja pa se dejansko udejanja v želji po vitkem - skoraj mršavem

Portret partizana Toma Břejca. (Iz: Kamniški zbornik 2, 1956, str. 4.)

telesu, ki je skušal zakriti vse ženske atribute - prsi, pas, boke in zadnjico. Dolga krila so se bistveno skrajšala in najkrajšo dolžino dosegla okrog leta 1925, ko dosežejo višino kolen. V obdobju po prvi svetovni vojni se je tudi prvič v zgodovini zgodilo, da so se ženske ostrigle do kratkega ter tudi s tem sledile idealu po dosegi moškega videza (Žagar 1994: 28). Moški ideali vitkosti in širokih ramen je sledil siceršnji vse večji popularnosti športa in z njim povezane športne postave. Lepa je postala zagorela polt - do tedaj zaničevana in razpoznavni znak delovnih ljudi (Žagar 1994: 30).

Slojne razlike se sicer v obdobju med obema vojnama manjšajo - tudi v oblačenju - še vedno pa ostajajo družbene skupine med seboj ločljive. Pri moški modi, ki jo upoštevajo višji družbeni sloji, prepoznamo natančno določene forme za posamezne priložnosti in izdelavo po telesnem ustroju, česar si pripadniki nižjih družbenih plasti niso mogli privoščiti. Pomembno postane tudi ime izdelovalca (danes bi rekli znamka), s čimer se revnejši ljudje zaradi splošnega pomanjkanja niso mogli ubadati (Žagar 1994: 32).

Ljudje na Slovenskem so se z modo seznanjali na različne načine. Brali in pregledovali so uvožene in domače modne revije, napotki so bili v gospodinjskih priročnikih, udeleževali so se modnih prireditev ipd.. Z modnimi novostmi so bili seznanjeni tudi krojači, šivilje, modistke, ki so ljudem svetovale, kako naj se oblečejo in kaj naj naročijo. Modne novosti je upoštevala tudi konfekcija, ki je modele prevzemala od modnih kreatorjev. Ker je konfekcija služila širokim družbenim plastem, je modne ideale prevzela le v osnovi, jih poenostavila, pocenila in prilagodila okusu in potrebam uporabnikov (Žagar 1994: 34).

Ivanka Počkar za Brežice ugotavlja, da je bilo pred drugo svetovno vojno v trgovinah že mogoče kupiti spodnje majice, srajce in kombineže iz trikoja (Počkar 2005: 344). Šivilje so imele v svojih prostorih vedno na ogled različne modne časopise, med katerimi so stranke lahko izbirale. A končna podoba obleke je bila večinoma dokaj podobna in se je razlikovala predvsem glede na material (barva blaga) in podrobnosti v kroju oz. okraševanju. Ženske obleke so se zapenjale od sredine prsi navzgor, krojene so bile z ovratniki, ozkimi rokavi na manšeto in z gubo zadaj ali spredaj. Najpogosteje so ženske nosile obleke, ki so bile v pasu prerezane (Počkar 2005: 347). Šivilje so morale upoštevati zahtevo strank, da niso izdelale dveh enakih oblek. Za vsako žensko so morale narediti drugačno obleko, sicer je lahko prišlo tudi do zamere. Posebno mlade so si želele česa posebnega, starejše pa so prisegale na klasične, že uveljavljene kroje. Pred drugo svetovno vojno so bile nekaj časa v modi t. i. obleke plise, ki so imele na spodnjem robu obleke prišite fine, tanke bele čipke, ki so jih kupovali v Zagrebu (Počkar 2005: 347).

Med materiali, ki so jih v obdobju med obema vojnama največ uporabljali, je prednjačilo volneno blago različnih debelin. Iz tankega blaga so izdelovali obleke, iz debelejšega pa plašče. Zlasti pred drugo svetovno vojno so

Borci Kranjčevega bataljona leta 1942.
(Iz: Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije 2. 1. knjiga, Ljubljana, Muzej ljudske revolucije, 1966.)

pogosto uporabljali tudi druge materiale, npr. cic, cajg, žoržet, tudi volneni žoržet, krepdešin in batist (Počkar 2005: 248).

Gorenjska je bila v primerjavi z drugimi območji Slovenije pred drugo svetovno vojno močno industrializirana. Zastopali sta jo tekstilna in čevljarstva industrija; tovarne tkanin za obleko in perilo so bile v Kranju, Trziču in Škofji Loki. Kranjske tekstilne tovarne so izdelovale tudi trikotno perilo in splošno konfekcijo ter pletenine. Poleg tega je bila precej množična proizvodnja bombažnega in volnenega blaga, tudi proizvodnja konfekcije. Čevljarstva industrija je bila razvita v Trziču, Kranju in Žireh, od izdelovanja in prodaje obutve pa je živelo tudi kar precej obrtnikov. Nemška uprava je sicer bdela nad proizvodnjo (ki je po izbruhu vojne pretežno služila potrebam nemške vojske), ki se je tudi v času vojne nadaljevala (sicer v nekoliko zmanjšanem obsegu). Prebivalstvo, zlasti v prvih letih vojne, zaradi racionalne preskrbe na karte bistvenega pomanjkanja ni čutilo, proti koncu vojne pa je marsičesa primanjkovalo - predvsem prehrabnih artiklov, celo kruha (Dolžan 1986: 17).

Pred vojno so Gorenjci najpogosteje nosili dolge hlače, tako ob vsakdanjiku kot tudi ob prazniku. Pumparice - hlače zelo širokega kroja in dolge do gležnjev, ki so se po želji nosilca lahko zavezovale tudi višje na mečih, so veljale za športno oblačilo, najpogosteje pa so jih nosili delavci na nedeljskih izletih v naravo. Ženske so nosile krila, izjemoma nekatere tudi že hlače in sicer največ za šport. Večinoma so bile široko krojene in so se zapenjale ob strani, "po žensko" (Dolžan 1986: 67). Od predvojne obutve so bili zelo cenjeni šivani gojzarji z okovanimi podplati. Kmetje in gozdni delavci so nosili polvisoke težke delovne čevlje, ki so bili zbiti skupaj s cveki in včasih podkovani. Pozimi so nosili polvisoke čevlje, nekateri tudi

škornje (Dolžan 1986: 75). Perilo je pred vojno sestavljalo dolge ali kratke spodnje hlače ter majice z dolgimi rokavi ali brez rokavov, izdelane iz porhanta. Poleti spodnjih majic navadno niso nosili, tudi pozimi ne vsi. Ženske na podeželju spodnjih hlač in modrcev še niso splošno nosile, nogavice so si navadno pritrjevale z elastičnimi podvezami, namesto kombinize pa nosile srajce z dolgimi in kratkimi rokavi ali brez njih (Dolžan 1986: 85).

OBLAČENJE V PARTIZANIH

Lik partizana se je oblikoval že takoj ob formiranju partizanskih enot. Bil je odgovor na obtožbe Nemcev, da partizani v gozd odhajajo zato, ker se jim ne ljubi delati in da so banditi, raztrganci, umazanci ipd.. Da bi dokazali nasprotno, so z britjem, urejeno kratko frizuro in kolikor se je dalo urejeno obleko in ustrezno higieno skušali vzdrževati urejeno zunanost. Brada ni bila dovoljena, priljubljeni pa so bili brki (Dolžan 1983: 49-50). Daljši lasje so pri moških kazali delno nediscipliniranost, pogosto pa so se ostrigle tudi ženske (Dolžan 1983: 50).

Ženske, ki so bile večinoma bolničarke in administratorke, so krilo oblačile le v poletni vročini, sicer pa so nosile hlače (Dolžan 1983: 51). Partizanska vojska je bila ves čas pisano oblečena, šele proti letu 1945 so borci uniformirali. Od civilnega prebivalstva so se ločevali po tem, da so nosili orožje in drobno vojaško opremo, pozneje tudi kose vojaških oblačil (Dolžan 1983: 51). Poseben pomen so imela pokrivala, ki so bila znamenja pripadnosti partizanom. Nekateri so pokrivala nosili neprestano (tudi pri jedi) in so ga sneli le pri spanju, drugi pa pokrival niso marali in so jih nosili le v enoti in na uradnih srečanjih (Dolžan 1983: 51).

Partizanski okras so bila tudi odlikovanja, a podeljevati so jih začeli šele po letu 1944 (Dolžan 1983: 52). Škornje so gorenjski fantje cenili že v civilnem vaškem življenju pred drugo svetovno vojno, priljubljeni pa so bili tudi v vojski. V prvih letih so nosili nemške vojaške škornje, po kapitulaciji Italije pa so postali del oficirske uniforme in jih navadni borci skorajda niso več nosili (Dolžan 1983: 52). V letih 1944 in 1945 so bile posebno priljubljene angleške uniforme in iz padalske svile izdelane srajce. Popularne so bile zaradi svežih barv (oranžna, rumena, rdeča, bela) in zaradi neznanega materiala, ki je prihajal iz rok zaveznikov (Dolžan 1983: 52).

Mitingi so partizanom predstavljali edini način družabne zabave, na njih pa so bili oblečeni kot navadno, saj rezervnih oblek, ki bi lahko služile različnim priložnostim, niso poznali. Če so bili seznanjeni s tem, da se pripravljajo miting, so si kvečjemu izposodili kakšen kos obleke in se seveda sveže osnažili - umili, oprali srajco ipd. (če je bil čas

za to). Navadno je del partizanov stražil vas, kjer je bil miting ter skrbel za varnost, drugi del pa se je zabaval. Čez nekaj časa so vlogo zamenjali (Dolžan 1983: 52-53).

Med borci in njihovimi voditelji prva leta ni bilo razlik v načinu oblačenja. Komandant in komisar sta bila oblečena enako kot ostali vojaki, le da sta imela pištolo, komandant lahko tudi brzostrelko (Dolžan 1983: 51). Uniforma enotnega kroja, ki se je oblikovala v Dolomitih leta 1942, se je bolj uveljavila leta 1943, in to med pripadniki višjih činov. Oficirji so nosili jahalne hlače in škornje, borci pa so do konca vojne ostajali oblečeni v bolj ali manj civilna oblačila (Dolžan 1983: 53).

Tudi kostumi za gledališke predstave so bili pogosto improvizirani, izdelani tudi iz vojaških padal in kot se je izrazila Ivanka Mežan, "nekoliko stilizirani, vendar izredno lepi, enkratni" (1997: 32). Pogosto so bili izdelani iz vojaških padal, s katerimi so zavezniki pošiljali pomoč. Igralka Marija Vidmar-Suhy se spominja, da je nosila šest številčk prevelike čevlje (noge je imela zaradi mraza zavite v blužo), in sicer v času, ko se je udeležila tečaja v Črnomlju. Namesto kostumov so se zadovoljili s partizanskimi uniformami (Vidmar-Suhy 1997: 34), in, kot se spominja Zdenka Bajec, so bili veseli, ko so dobili nekaj metrov rdečega blaga, da jim je potem za nastopanje vaška šivilja zašila rdeče bluže. Zaradi nesporazuma, do katerega je prišlo kasneje (in ki v prispevku ni pojasnjen), so bluže morale oddati - jih torej niso uporabljale (Bajec 1997: 36).

ZGODOVINSKI PREGLED OBLAČENJA PARTIZANOV

Ljudje so v partizane prihajali oblečeni večinoma tako, kot so bili oblečeni sicer v življenju - morda so izbirali zgolj nekoliko bolj topla in udobna oblačila. Med vojaškimi opravami borcev pa sta bila vseeno opaznejša vsaj dva tipa. In sicer: dolge hlače, suknjič (ali vojaška bluža) in težki čevlji ali pa bluža bivše jugoslovanske armade, pumparice predvojnega širokega kroja in težki čevlji. Pokrivala so bila različna, a vsaj sprva vsa civilna (klobuki, baretke, kape s senčniki ipd.) (Dolžan 1983: 19).

Oblačenje je bilo odvisno od vremenskih razmer. Nošenje siceršnje kmečke ali delavske obleke je bilo, poleg tega da so to pač partizani imeli, tudi sicer priročno, kajti tako niso bili prepoznavni in jih Nemci, če so slučajno koga na poti v vas ali iz nje zalotili, niso prepoznali kot partizane. Lahko so se izdajali za civilno prebivalstvo.

Ženske so v prvi zimi leta 1941/42 prvič krila nadomestila s hlačami, zgodilo se je tudi, da so zaradi mraza čez hlače oblekle še krilo in okoli glave ovile volneno ruto. In ker so bile hlače bolj praktične, so jih

kasneje nosile tudi poleti. Opustile so tudi ženske bluže in začele nositi moške srajce, ki so bile daljše, toplejše in so jih tudi lažje dobile. Ob pomanjkanju oblačil so si partizani pomagali tudi z nemškimi uniformami, ki so jih dobili, če so ubili nemškega vojaka, ali pa iz nemških vojaških skladišč (Dolžan 1983: 21-22).

Pomladi leta 1942 se vsaj deloma uveljavijo triglavke, pokrivala, ki so jih na Gorenjsko prinesli ljubljanski prostovoljci, nosili pa so jih pogosto skupaj z rdečimi rutkami, ki sicer zaradi razpoznavne barve niso bile praktične, pa vendarle so bile priljubljene. A drugih pokrival niso izpodrinile. Klobuk je še vedno ostal pogost (Dolžan 1983: 22).

V začetku leta 1942 so partizani začeli dosledno nositi znak na pokrivalu, in sicer najpogosteje rdečo zvezdo, oz. zvezdo na trobojnici. Zvezde so bile večinoma izdelane iz blaga; najboljše so bile iz filca in ob robu lepo izvezene (Dolžan 1983: 22-23).

V letu 1943 se način oblačenja partizanov ni bistveno spremenil, mogoče so le nekoliko pogosteje nosili oblačila nemških vojakov (Dolžan 1983: 23). Leta 1943 se pojavi tudi enotno pokrivalo in sicer titovka, ki so jo dokaj množično prevzeli tudi na Gorenjskem. A pogosto se je dogajalo, da so jo nosili le ob uradnih priložnostih, sicer pa je bil še vedno pogostejše pokrivalo klobuk. Ob kapitulaciji Italije so partizani prevzeli italijanske uniforme, ženske pa so prvič oblekle jahalne hlače in škornje (Dolžan 1983: 24).

V letu 1944 se uniforme še bolj uveljavijo, saj je civilne obleke začelo zmanjkovati, v letu 1943 pa začnejo delovati partizanske delavnice, ki so izdelovale uniformirane obleke. A jih ni bilo dovolj. (Dolžan 1983: 24).

Leta 1945 je oblačenje zaznamovala zadnja večja nemška ofenziva, iz katere so se borci vrnili večinoma umazani in

Partizani v Podkorenu na Gorenjskem, maj 1945.
(Iz: Smolej Slavko, Gorenjska v miru, trpljenju, borbi in svobodi, Radovljica 1955.)

strgani. Vodstva štabov so iz zalog oskrbela borce, povečala pa se je tudi pomoč zaveznikov. Ko so borci osvobajali mesta, so bili oblečeni v nemške ali angleške bluze in dolge hlače ter opremljeni s titovkami. Oficirji so nosili partizanske uniforme, ki so bile izdelane po enotnem kroju. Že od leta 1943 dalje so na titovkah nosili rdeče zvezde, drugega okrasja pa ne več (Dolžan 1983: 25).

LITERATURA

Bajec, Zdenka

1997 'Kočevje-Rigelj-Dobrnjč-Črnomelj.' V: Kulturno in prosvetno delovanje žensk v NOB. Šali, Franci, ur. Novo mesto: Dolenjska založba. 36-37.

Dolžan, Tatjana

1983 Oblačilna kultura partizanov v gorenjskih enotah (Noša gorenjskih partizanskih borcev 1941-1945). Seminarska naloga. Bogataj, Janez, mentor. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo.

1986

Oblačenje partizanov v Gorenjskih enotah (1941-1945). Diplomatska naloga. Jezernik, Božidar, mentor. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo.

Hreščak-Bebler, Vera

1997 'Kulturniška skupina YIV. Divizije.' V: Kulturno in prosvetno delovanje žensk v NOB. Šali, Franci, ur. Novo mesto: Dolenjska založba. 38-40.

Konjajev, Zora

1997 'Glasba in glasbene umeetnice v NOB.' V: Kulturno in prosvetno delovanje žensk v NOB. Šali, Franci, ur. Novo mesto: Dolenjska založba. 17-20.

Koturovič, Branka in Aleksandar Marinković

1981 Narodne igre Jugoslavije: Partizanske narodne igre. Beograd: Nišro "Jež".

Križnar, Franc in Marija Stanonik

1980 'Glasba.' V: Slovensko ljudsko izročilo. Baš, Angelos, ur. Ljubljana: Cankarjeva založba. 253-258.

Križnar, Ivka

1997 'Kulturno-prosvetno delo v okolici Kroke na Gorenjskem.' V: Kulturno in prosvetno delovanje žensk v NOB. Šali, Franci, ur. Novo mesto: Dolenjska založba. 72-73.

Mežan, Ivanka

1997 'Slovensko gledališče na osvobojenem ozemlju 12. januarja 1944.' V: Kulturno in prosvetno delovanje žensk v NOB. Šali, Franci, ur. Novo mesto: Dolenjska založba. 31-33.

Osolnik, Bogdan

1997 'Kulturno in prosvetno delovanje žensk v NOB.' V: Kulturno in prosvetno delovanje žensk v NOB. Šali, Franci, ur. Novo mesto: Dolenjska založba. 5-7.

Počkar, Ivanka

2005 Dve gasi, dva policaja, sto obrtnikov: Življenje mestnih obrtnikov od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne na primeru Brežic. Brežice, Krško: Valvasorjev raziskovalni center; Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.

Ramovš, Mirko

1995 Polka je ukazana: Plesno izročilo na Slovenskem: Bela krajina in Kostel. Ljubljana: Založba Kres.

Stanonik, Marija

1980 'Mitingi.' V: Slovensko ljudsko izročilo. Baš, Angelos, ur. Ljubljana: Cankarjeva založba. 263-265.

1993

'Miting.' V: Enciklopedija Slovenije 7. Ljubljana: Mladinska knjiga. 162-163.

Suhi, Štefan

1997 'Moje delo v NOB z ženskami.' V: Kulturno in prosvetno delovanje žensk v NOB. Šali, Franci, ur. Novo mesto: Dolenjska založba. 41-43.

Vidmar-Suhy, Marija

1997 'Spomini na prvi dramatski tečaj.' V: Kulturno in prosvetno delovanje žensk v NOB. Šali, Franci, ur. Novo mesto: Dolenjska založba. 34-35.

Žagar, Janja

1994 Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno. Ljubljana: Založba Mladika.

Prizorišče mitinga. (Iz: Podobe družabnosti, Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine, 2005, str. 87.)